

Peter Willkovits

*Au dispărut sute de popoare,
dar evreii au supraviețuit.*

Aveam vreo 10 ani, când Peter și cu mine am plecat pe plajă la Eforie, în căutare de scoici, chei pierdute și alte comori. Se făcuse seară. Pe drumul înapoi spre Vila Mira, vila Comunităților evreiești din România, ne-au ieșit în întâmpinare părinții sperați. Disperarea se transformă rapid în mânie și am fost pedepsiți – pe nedrept, după părerea noastră de atunci. Așa ceva unește. Am rămas prieteni la bine și la rău.

Colecția de scoici și mărunțișuri a fost doar începutul carierei de colecționar a lui Peter. De la discuri de muzică clasică la timbre și miniaturi pictate, el strânge de toate, le păstrează cu grijă și se minunează în fața frumuseții. Cu gingășie adună poze de demult și hârtii îngălbenite, cu emoție și bonomie deapănă amintiri, cu seninătate încearcă să găsească un sens în farsele sorții.

Sunt Peter Willkovits, născut la Timișoara, în iulie 1950. Mama, Șarlota, tata, Gyuri, eu, singurul lor copil. M-au crescut ca pe lumina ochilor, amândoi, dar mai ales mama. Ea s-a născut la Lugoj. Au fost unsprezece copii, ca-n orice familie serioasă. Ea era foarte frumoasă. A venit la Timișoara, a lucrat la ILSA, Industria Lânii, unde făcea și prezentări de modă. După vreo trei ani a plecat la Budapesta, unde locuia sora ei cea mai mare, Ștefi, măritată Aboni, o familie mai „elevată”. Acolo l-a cunoscut pe primul ei soț, Balla Pișta, ai cărui părinți se chemau Blum, dar ungerii, „dragii” de ei, au vrut să-i maghiarizeze. Pe Lupu l-au făcut Farkas și pe Blum l-au făcut Balla. În 1942, acest Pișta a fost dus într-o tabără de muncă. Mi-a zis mama că tabăra de muncă era, de fapt, o tabără de exterminare. Îi trimiteau pe evrei pe câmp să demineze. Ca pe niște vite. Nu aveau nicio pregătire și foarte mulți au murit, bineînțeles. Primul soț al mamei a murit, iar în 1947, cinci ani mai târziu, mama a primit o adeverință de la primăria din Budapesta că, fiind dispărut de atâta timp, este considerat decedat. În anii '60 mama s-a mai dus la fosta ei soacră, deci rămăsese în relații bune cu familia. Vecinii luaseră tot din locuință, așa că din această căsătorie s-au salvat doar câteva obiecte din porțelan și un mic covor de rugăciune.

Toate erau rase în cap, toate erau la fel

În 1944 au început deportările din Budapesta. Un ofițer unger îi făcea curte mamei și o

proteja, dar ea nu a vrut, se pare, să cedeze avansurilor lui și până la urmă au fost deportate, ea cu Edith și Vera, cele două fete ale surorii ei mai mari, care erau de o vârstă cu ea, pentru că între mama și sora ei era o mare diferență de vârstă. Edith și Vera au reușit, nu știu cum, să fugă. Cu toate că m-am întâlnit cu ele mai târziu, niciodată nu le-am întrebat cum. Au reușit să fugă și s-au ascuns într-o fabrică de cărămidă. Atâta știu. Mama nu, ea a mers mai departe și a ajuns la Auschwitz. Acolo a stat un an, până în 27 ianuarie 1945, când lagărul a fost eliberat de ruși. Din cauza asta, niciodată n-am putut să spun ceva rău despre ruși, pentru că mama a rămas cu ideea că rușii sunt buni. E de înțeles, au eliberat-o. Nu știu dacă Edit néni¹ voia să povestească despre perioada din lagăr.

N-a povestit aproape nimic. Nu a vrut.

Mama povestea rareori, iar după aceea, nopți întregi nu putea să doarmă. Deși mie mi-a plăcut întotdeauna istoria și eram foarte curios, m-am ferit să o presez în legătură cu povestea asta.

Eu cred că nu voia să te încarce cu tot ce a suferit.

Nu știu, nu-i plăcea să povestească, doar rar de tot. Despre viața de lagăr mi-a povestit, doar așa, fragmente, nu ceva cursiv. Ea era o femeie foarte deșteaptă, avea o inteligență nativă, o ții minte. Că școală prea multă n-a făcut, dar era deșteaptă. A înțeles că trebuie să răzbată prin perioada asta și s-a gândit că, pe de o parte, trebuie să fie cât mai cenușie, mai ștearsă, să nu iasă în evidență, să facă tot ce i se spune, și pe de altă parte, să aibă grijă de persoana ei, să fie atentă la igienă. Se despăduceau una pe alta, că erau două surori de lagăr pe prici, se despăduceau ca animalele. Mi-a povestit că le-au scos la câmp, la săpat cartofi și cineva i-a aruncat o basma roșie, frumoasă. Ea a luat-o și a dat-o imediat altcuiva, contra unei bucăți de pâine. Asta mi-a rămas în cap, povestea asta. Și mi-a explicat că, dacă aveai o basma roșie, puteai să ieși în evidență, ceea ce nu era bine, cineva ar fi putut să spună: „Aia cu basma roșie să vină aici”. Așa, toate erau rase în cap, toate erau la fel. Era tânără, avea 27 de ani, în plină forță, a rezistat. Asta este tot ce mi-a povestit despre perioada din lagăr.

După aceea a urmat întoarcerea acasă. A fost tot așa, o epopă. Cu mașini, pe jos, din lagăr în lagăr, din unitate militară în unitate militară. A povestit despre fasolea în ceaun și cașa ce o fierbeau și o mâncău soldații. Ea primea un blid de mâncare și în fiecare loc primea câte un certificat în care era scris să nu i se facă necazuri pe drumul ei spre casă, spre România. Am documentele astea. Și a ajuns acasă cu „fantastica” greutate de 36 de kilograme. „Acasă” era în Timișoara, la sora ei, Pataki Juci. Părinții erau la Lugoj. Nimeni din familie nu a fost deportat, nici Juci, nici Mancu, nici părinții ei. Ceilalți opt copii au murit de tineri. Toți erau înalți, slabi, probleme cu plămânii, cu inima, n-au avut mijloace nemaipomenite de subzistență. Juci a avut grijă de mama, și încet, încet s-a refăcut, l-a întâlnit pe tata și în '49 s-au căsătorit, iar în '50 am sosit și eu pe lume.

Mama ședea lângă mine și făcea macrameu

A rămas, desigur, cu sechele pe toată viața. Cum se manifestau? Ce ai observat în comportamentul ei, în principiile ei de viață?

¹ Mama Gettei Neumann.

Eu nu știu dacă principiile ei de viață au provenit toate din sechelele din perioada asta. A fost tot timpul foarte chibzuită, știa să împartă bani foarte puțini, că mulți nu aveam. A știut să ne ducă pe toți la mare, în fiecare an, din puținul ăla. A fost foarte harnică, muncitoare. Eu eram numărul unu în viața ei, așa că mă tot îndopa.

Îmi aduc aminte că nu voia să țină regim, pentru că, zicea ea, destul a flămânzit în lagăr. Îi era teamă să nu-ți fie foame, să nu simți ce a simțit ea.

Exact. Dar și pentru că frații ei au murit, credea ea, din cauză că erau înalți și slabi. Mama tricota și mergea la Reșița, la Oțelu Roșu, să vândă ce lucrase și venea înapoi cu mâncare pentru noi. Erau orașe muncitorești, în care se găseau ciocolată, slănină. Mama era ca și păsările care tot zboară, strâng și copiii stau în cuib cu gurile căscate și mănâncă. Ce să zic, toată viața ei, așa cum este și viața ta și viața lui nevastă-mea, era copilul. Ședea lângă mine și făcea macrameu, iar eu îi citeam cursurile de mecanică și de filozofie. O întrebam: „Ai înțeles?” Ea zicea: „Da”. Îți dai seama ce putea ea să înțeleagă, dar era lângă mine și tot timpul îmi era un sprijin.

Ți-a povestit ceva despre personalul german din lagăr?

Mi-a spus că în lagăr erau *Kapo*² care erau de obicei polonezi. Așa răi ca ăia... Nemții erau nimic față de ei, ăia erau cei mai răi. Ea tot timpul s-a ferit să iasă în față și a reușit să se protejeze în felul ăsta.

Ți-a transmis asta și ție? Ai încercat să stai în banca ta?

Am știut să stau cât a trebuit în banca mea. Am avut și eu experiența mea peste care am trecut și nu am rămas cu probleme psihice, gândindu-mă la tot ce a suferit mama. Dar nu se compară experiența mea cu a ei.

Eu niciodată nu am simțit antisemitism în țara asta și nici acum nu aș pleca fără să-mi fac probleme, chiar dacă aș fi mai tânăr. Am simțit antisemitism o singură dată. După ce am terminat facultatea, am vrut să mă angajez la un centru de perfecționare profesională și nu m-au angajat, pentru că mătușa mea de optzeci de ani era plecată în Israel. Dar putea să fie tot așa plecată în Germania și eu să fiu neamț. Deci nu avea nicio legătură cu faptul că sunt evreu. Era un loc de muncă cu cursuri de perfecționare în străinătate, unde la dosar se ținea cont de chestia asta. În rest, nu am avut probleme de antisemitism. Și acum, când am citit că au spart la Comunitate³, mi-am zis că ăștia-s tâmpiți, sunt golani, derbedei. ăsta e vandalism, nu este antisemitism. Mai apare pe câte-o clădire câte-o cruce încârligată. Astea sunt prostii, nu este ceva organizat. Cineva a vrut să-și dea importanță.

Crezi că ceea ce se întâmplă acum în Ungaria⁴ s-ar putea produce și în România?

Ungurii, tot din experiența mamei, au fost cei mai răi. Mama spunea că ei, cum se zice pe ungurește, *a lónak a másik oldalára esnek*, adică *sar peste cal*. Din cauza asta nemții nu pridideau cu deportarea evreilor din Ungaria, în măsura în care ungurii veneau și îi turnau.

² Kapo: într-un lagăr de concentrare, prizonieri numiți de personalul SS să execute sarcini administrative.

³ În primăvara lui 2012 s-au vandalizat cantina și lăcașul de rugăciune din clădirea Comunității.

⁴ Partidul de extremă dreaptă *Jobbik* a fost ales în Parlamentul maghiar în alegerile din 2010.

Spuneau: și ăla e evreu, și ăla e evreu! Și nemții nu mai știau cum să-i ducă.

În România nu a fost așa. Au fost și aici lucruri groaznice, știm foarte bine, pogromuri, a fost trenul morții, au fost ordinele lui Antonescu... Dar îți dai seama ce-ar fi fost dacă erau ungerii aici? Știm foarte bine ce ar fi fost, pentru că știm ce s-a întâmplat în Transilvania. Pe mama de aia au deportat-o, fiindcă a fost în Ungaria. Dacă era aici, în Timișoara sau în Lugoj, n-ar fi „beneficiat” de această experiență.

I-ai cunoscut pe bunicii din Lugoj?

Da. Erau oameni săraci, foarte săraci. Bunicul meu a murit când eu aveam trei-patru ani, iar bunica mea a murit în '57. Uite că i-am găsit certificatul de deces... Pe el mi-l amintesc, că era așa o namilă de om ca mine și fuma pipă. Bunica era o persoană firavă, mai mult semăna cu mătușa mea Juci. Dacă ții minte, mama avea și ea riduri foarte multe, piele foarte albă și fină. După ce-a murit mama, mergeam în Israel la Juci néni și o mângâiam pe față și-i spuneam: „Parcă o mângâi pe mama, exact la fel era”.

Noi făceam pe nebunii că bunicul meu avea fabrică de lichior, dar Mancî, mătușa mea, ne zicea: „A fost paznic la fabrică”. (*Râde*). Apoi am citit și în autobiografia lui tata că nu au avut avere. (*Citește*) „Socrul meu a fost paznic la fabrica de lichior și om de serviciu la Comunitate.” Deci, îți dai seama, au fost oameni necăjiți, săraci. Bunica îndopa găște pentru alții... Oameni săraci, dar uite, toate fetele și-au depășit condiția. Ștefi s-a măritat cu un Aboni. Măi, în Budapesta, să fii un Aboni, am înțeles că era ceva! Mama s-a măritat cu Gyuri Willkovits. Bunicul din partea lui tata avea atelier de croitorie, era regele cravatelor aici. Mancî, sora din Lugoj, cea mai mică, s-a măritat cu Verteș. Verteș, în Lugoj, era cineva! Jumătate din Lugoj era a lui, farmacist din tată în fiu, familie distinsă. Surorile erau cu studii puține, dar erau fete frumoase și serioase.

Tata a crezut până la capăt

La bunici se țineau sărbătorile, iar bunicul meu din partea lui tata, Lajos bácsi, făcea în fiecare vineri binecuvântarea cu pâine și sare. Părinții mei, nu. Bunicul a stat la noi și părinții țineau atâta cât era nevoie, din respect pentru el. Tata, ca membru de partid, președintele Comunității cu sarcină de partid, secretar la CDE⁵, m-a educat în spirit ateist. Mama a suferit mai mult decât tata, dar și el a avut partea lui. A fost dus în tabere de muncă în perioada războiului. Nu l-au cruțat. Tata s-a născut în 1914 la Baia Mare, în Austro-Ungaria, de aceea a avut alte probleme decât cei născuți în Banat. Până în 1947 a fost apatrid, adică nu a avut cetățenie, nici el și nici bunicul.

Când a intrat tata în partid?

În 1945. Dar înainte de aia a făcut parte din Ajutorul Roșu⁶ și strângea ajutoare pentru cei care aveau aparținători comuniști închiși. Mătușa mea Kati, sora lui tata, a fost și ea închisă,

⁵ CDE: Comitetul Democratic Evreiesc (1945-1953), organizație politică evreiască, instrumentul Partidului Comunist în combaterea mișcării sioniste.

⁶ Vezi interviul cu Tiberiu Mozes.

pentru că era ilegalistă⁷. Adevărul e că era îndrăgostită de Magyar Tivadar, care a ajuns mai târziu în Comitetul Central, s-a dus să se întâlnească cu el la o întrunire conspirativă, a venit Siguranța și i-a arestat pe toți. Bunicul a trebuit să-și vândă aparatul de radio Philips, ca să plătească să o scoată de la închisoare. După război, Kati a devenit artistă emerită, prim-solistă a Operei de Stat din Cluj, a cântat și la Timișoara. Pe afiș apărea cu numele de Kati Vilkovici. Avea temperament și o voce superbă, de talie internațională. A fost o Carmen formidabilă!

În 1941, tata a fost în tabere de muncă la Focșani. Pentru că era evreu. Iar atelierul de cravate, „nemaipomenitul” atelier de cravate, cu o mașină de cusut și cu o angajată, a funcționat sub nume românesc, Adălineanu, că evreii nu aveau voie să fie proprietari de întreprindere. Oamenii nu înțeleg de ce au devenit evreii comuniști. Comuniștii au fost singurii care le-au promis egalitate, drepturi, cetățenie, dreptul la vot, dreptul la învățătură. Ceilalți, știm foarte bine... Goga, Antonescu și Codreanu... Goga, care era un intelectual... Un om cu o asemenea cultură ar trebui să fie mai... Și Eminescu! Antisemitismul nu are nimic cu nivelul de cultură. Comuniștii au promis evreilor drepturi egale și, din cauza asta, evreii au devenit comuniști.

Gyuri bácsi, tatăl tău, a fost în tabere de muncă. Știi unde a fost?

(*Citește*) „În '41 am fost dus la muncă obligatorie pentru evrei la Lotru și de atunci până în '44 am fost în diferite detașamente de muncă la Timișoara, Focșani, Străjescu și Ciuștea.” Habar n-am unde sunt ultimele două localități. În '44-'45 a lucrat, după aia s-a angajat la bunicul până în '48. Și din '48 până în '53 a fost activist la Comitetul Democratic Evreiesc, care se opunea emigrării în Israel. Încerca să-i convingă pe evrei să nu plece. Că de aia l-a „iubit” Rosen⁸ așa de tare pe tata. Când lucra tata la Comunitate, Ernő bácsi⁹ nu putea să-l premieze direct pe tata, că Rosen îl tăia de pe listă. Trebuia să găsească tot felul de pretexte. Dar găsea, era un om deștept.

Tata a început cu politica prin anii '30. Convingerea lui până la sfârșitul vieții a fost că marxismul este o filozofie justă. Marxismul, nu leninismul, nu ceaușismul. El a fost ani de zile lector la partid. Și, la un moment dat, a venit un control și l-a întrebat: „Păi, tovarășe Willkovits, dumneavoastră din tovarășul Ceaușescu nu dați citate?” Și tata a spus: „Eu, tovarășe, am învățat marxismul după Marx. Dacă vă convine, bine, dacă nu, schimbați-mă”. Și l-au schimbat.

Ca tânăr, a făcut parte din organizația *Șomer Hațair*, o organizație de tineret sionistă. A fost elev la Liceul Izraelit. A abandonat sionismul și, din păcate, în loc să se ducă să facă ISE-ul, științe economice, a făcut o școală de partid, unde a fost cu „tovarăși”, poate pe unii îi știi și tu: Magyar Tivadar, Bergman Gheorghe, care după aia a devenit Bianu și a scris multe cărți, Benedict Dezideriu, Ehrenfeld, care a luat numele de Cimponeriu, Cic Herman și Meister Laci. Cu Meister Laci au fost foarte buni prieteni, povestea că au fost împreună la cazinou. Laci a devenit secretar general la Federația Comunităților Evreiești din București. În '50-'51 a absolvit la seral universitatea marxist-leninistă. Și, după aia, în '56, (*citește*) „am fost numit de Federația Comunităților Evreiești din București, cu aprobarea Comitetului Orășenesc de partid, ca

⁷ Partidul Comunist Român, înființat în 1921, a fost interzis în 1924. Până în 1944 partidul a fost în ilegalitate.

⁸ Moses Rosen, (1912-1994), Șef-Rabin al Federației Comunităților Evreiești din România, 1948-1994.

⁹ Rabinul Ernest Neumann.

președinte al Comunității Evreiești din Timișoara”. Se spune că a fost un președinte bun. Toată lumea putea să vină la el, pe toți îi asculta și le rezolva problemele în spiritul dreptății. Nu a fost niciodată religios, niciodată, asta-i părerea mea. Dar a rămas evreu.

Și eu sunt evreu, dar nu sunt religios. Pe vremea comuniștilor, când foarte mulți evrei nu s-au declarat evrei, la mine și în livretul militar scria că sunt evreu. Și pot să spun că am avut probleme, nu de antisemitism, dar pentru că m-am declarat evreu și am făcut școală de ofițeri în rezervă. La un moment dat, au venit din București niște ofițeri să mă interogheze. Am avut o perioadă cumplită, mă chemau de la masă: „Ce rude ai în străinătate?” Păi, eu nu le cunoșteam. Ziceam pe cine știam. Și ziceau: „Dar în Brazilia pe cine aveți?” „Nu știu.” Mergeam la telefon, o sunam pe mama: „Mamă, pe cine avem noi în Brazilia?” „Păi, Cohen Marghit cu Cohen nu știu ce...”

Securitatea știa tot.

Ăia știau, eu nu știam. „Dar în Australia, pe cine aveți?” Spuneam: „Nu știu”. Iar telefonul. Pe unii, nici mama nu-i mai știa. Cum îți spuneam, suntem două sute și ceva pe arborele genealogic al familiei mele, bănuiesc că ei știau deja pe-atunci cine aparține familiei și cine nu. Am avut o întrebare de-a dreptul cretină din partea unui colonel venit din București: „Ce ai face dacă între România și Israel ar izbucni un război?” Am fost destul de deștept să zic că distanța este prea mare între România și Israel și eu nu cred că va fi vreodată război. Ei voiau să vadă ce o să zic, o să apăr granițele României cu arma în mână sau o să fug în Israel și o să lupt acolo. Nu știu ce idioțenie au crezut ei! Nu era antisemitism, dar am fost presat de povestea asta. Au vrut să mă racoleze ca să dau informații despre rude. Erau doi care, în fiecare săptămână, dădeau despre mine raport, numai că amândoi mi-au spus. Unul era un soldat pe care l-am ajutat cu ceva, celălalt era un ofițer căruia i-a plăcut că eram pe panoul de onoare al unității. Mă speriasem și am învățat cuvântările lui Ceaușescu. Pe dinafară le știam. Dar a trecut și asta.

Ai fost totuși tratat ca un individ diferit de ceilalți.

Am fost tratat ca cineva diferit, pentru că sperau să primească ceva informații despre cunoștințele sau rudele mele din țară, dar armata am făcut-o în rând cu ceilalți și toate „secretele” militare le-am asimilat, la fel ca și ceilalți elevi de la Școala de ofițeri în rezervă.

Tatăl tău a trecut printr-o criză de încredere în ideologia comunistă?

Nu. Pataki Gyuri, vărul meu, spunea că tata era singurul comunist adevărat pe care l-a cunoscut. Filozofia asta marxistă are în ea și sămburi de adevăr. Marx și Engels au spus că societatea comunistă va apărea în cele mai dezvoltate țări capitaliste. Ghinionul a făcut să apară în cea mai slab dezvoltată, într-o țară care era încă în feudalism, în Rusia. Și bineînțeles că a ieșit ceva malformat.

Crezi că teoria comunistă are șanse să fie aplicată cu succes cândva, undeva?

Eu cred că odată o să fie așa ceva. Și filmele științifico-fantastice arată niște lucruri care poate că vor fi. Nimeni nu știa că va fi bomba atomică, nici penicilina. Multe se vor realiza. În multe filme științifico-fantastice, omul ajunge la o asemenea dezvoltare a conștiinței, că muncește cât poate și consumă cât are nevoie.

Rămâne un vis al omenirii...

Nu este chiar un vis utopic. Și în România a fost la un moment dat un moșier, Teodor

Diamant, care a înființat, prin 1830, Falansterul de la Scăieni, care funcționa după principiile socialismului utopic. Chibuțurile se bazează tot pe principiile astea.

Din filă în filă, din gând în gând

(*Cotrobăind în hârtii*) Asta este o dovadă de la Coronova. E un *Ausweis*¹⁰ pe care-l avea mama, un certificat că a trecut printr-un lagăr. Am aici certificatele de căsătorie. Ți-am spus, sunt un colecționar, pe toate le țin în valijoara asta. Asta este cartea de muncă a mamei de la ILSA. 1934-1937. Era născută Moscovici. Mie-mi plac hârtiile, de aia-s filatelist. Certificat de naționalitate. Detașamentul de evrei din Timișoara. Asta e al lui tata. (*Citește*) „Noi, comandantul militar al detașamentului de evrei din Timișoara, adeverim prin prezenta că domnul Willkovits Gheorghe, cu gradul soldat..., este repartizat de cercul de recrutare Timiș-Torontal pentru muncă de folos obștesc la acest detașament și încorporat în ziua de 23 octombrie 1941.” Uite, am aici și livretul militar al lui tata.

Și tatăl tău era frumos.

Mama era ceva, *mașehu, mașehu*, cum zic israelienii. *Ceva-ceva!* Am și o adeverință aici că Andrei a fost circumcis în prezența lui Victor Feldmann, tatăl lui Vera Feldmann. Victor era copil de rabin. Numele evreiesc al lui Andrei era Mordehai, eu sunt Abraham Duval, de la David. Toate prostiile le țin. Ce să zic? Amândoi băieții mei, și Andrei și Vlad, au fost circumcși. Noi am recunoscut întotdeauna că suntem evrei. N-am avut niciodată problema asta, chiar dacă m-am căsătorit cu o româncă. Am avut prieteni de tot felul. Nu am avut probleme, nimeni nu mi-a zis „jidani”. (*Răsfoiește în hârtii*) „Regulament pentru muncă în folosul obștesc al evreilor.” Există asemenea regulamente și pentru sârbi? Sau pentru unguri, sau pentru altcineva?

Mă îndoiesc.

Și eu mă îndoiesc. Uite, asta e o traducere din poloneză. „Lotte Balla pleacă din Coronova la domiciliul ei din Budapesta. Toate autoritățile sunt rugate a da sus-numitei tot ajutorul, 28.01.1945.” A doua zi după eliberarea din lagăr. (*Citește în germană.*) Toate-s traduse în germană, pentru că a pregătit dosarul să primească despăgubiri. A primit două sute de dolari, săraca, i-a primit după ce-a murit.

A primit „Wiedergutmachung”, adică despăgubiri de la nemți?

Ăsta este din Auschwitz, în rusește, când a plecat din lagăr. (*Citește în rusește.*) A primit două sute de dolari sau ceva de genul ăsta. Eu m-am dus cu tata să iau banii. A fost un moment penibil. Acum am citit în revista noastră, în *Realitatea evreiască*¹¹, că iar se dau despăgubiri. Dar cine mai trăiește? Au așteptat să moară. Că Ceaușescu a vrut să ia banii¹² și să dea lei.

Certificatul ăsta este din 1945, când s-a eliberat, iar ăsta este la plecarea din lagăr. În februarie, din nu știu ce altă localitate, iar a primit un *Ausweis*. Nu i-a fost ușor nici să se-ntoarcă. Discutam cu Vlad care își pune de multe ori întrebarea că de ce Dumnezeu, dacă

¹⁰ Ausweis: certificat. (germană)

¹¹ Realitatea Evreiască – publicație lunară a Federației Ccomunităților evreiești din România.

¹² Adică valută.

există, a lăsat să se întâmple Holocaustul? El se gândește că, de fapt, Dumnezeu n-a făcut rău, ci i-a adus lângă el, acolo unde-i bine. Eu spun că asta este o prostie, eu nu cred în așa ceva, numai „verișorii” noștri cred că este un rai, că cincizeci de virgine îl așteaptă pe fiecare terorist.

Să fii evreu are și avantaje?

Avantajele sunt genetice, zic eu. Condițiile istorice ne-au obligat să ne folosim mai mult creierul decât mușchii, ne-au îndreptat spre meserii care au necesitat mai multă gândire și prin asta s-a ascuțit creierul. Am fost tot timpul închiși între noi, nu ne-am amestecat cu alții și aceste câștiguri s-au perpetuat. Faptul că, de mici copii, toți au trebuit să învețe să citească a dus la o dezvoltare intelectuală care își are rezultatele acuma, uite, în Israel. Ce s-a făcut acolo din nimic și ce se face și ce se descoperă! Chiar acum au descoperit nu știu ce vaccin contra cancerului! Dacă citești lista premiilor Nobel, nu există an în care să nu apară măcar un evreu. Eu nu trăiesc printre evrei, pentru că printre evrei, cum se zice, poți să fii frumos, dar nu deștept! (*Râde*) Deci, pe lângă multele necazuri pe care le-a adus evreitatea, ne-a adus și faptul că suntem deștepți. Și sentimentul de apartenență. Asta și din mândrie. Ești mândru că ești evreu, pentru că uite câți oameni deștepți sunt printre evrei. A fost un evreu deștept cel care a spus că e bine să nu fim ca și cartoful, să ne lăudăm cu ce este în pământ, ci cu ce este deasupra. Deasupra este foarte multă inteligență. Oriunde, în muzică, în filme. Și în tehnică. În toate domeniile am excelat și am avut imaginație.

Cum vezi tu viitorul comunităților evreiești în Europa sau în America, având în vedere emanciparea religioasă și asimilarea?

E o întrebare foarte grea, pentru că răspunsul este diferit în funcție de zonă și de trecutul istoric. În toate țările comuniste, antisemitismul era oficial condamnat. De exemplu, dacă cineva m-ar fi făcut „jidani” pe stradă și eu mergeam la comitetul de partid, ăla ar fi avut necazuri. Dar oamenii s-au îndepărtat de biserică și totuși biserica a fost cea care i-a ținut uniți, sinagoga și studiul Torei. Eu unul nu am învățat, asta este. Acum, dacă aș lua-o de la început, desigur că aș învăța și alfabetul și limba și tot. N-am învățat nici idiș. Părinții mei știau. Eu n-am învățat. Când m-am dus în Israel, toată lumea se minuna: „Cum, nu știi?” Nu știu.

Deci, pentru partea asta din Europa, s-a terminat cu evreimea. Eu am văzut evreii din Timișoara, tata fiind președinte, mergeam de fiecare sărbătoare la sinagogă, femeile erau sus, bărbații erau jos. Am văzut acolo personalități, evrei, unii care nu s-au ascuns. Acum mă duc la Comunitate și văd tot felul de...

...oameni bătrâni.

Nu, tineri care spun că sunt evrei. Mă, tu, de unde ești evreu? Acum toți descoperă că stră-stră, nu știu cine a fost evreu. Din partea mea poate să fie, foarte bine. Sunt șase sute care s-au declarat evrei în Timișoara. Nu știu dacă sunt în realitate o sută de evrei. Serios, fără glumă.

*Sunt cam 600 de membri ai Comunității, din care aproape 300 sunt evrei după legea halahică.*¹³

Și Vlad este membru al Comunității. Comunitatea va muri. Mi se pare că e puțin forțată toată povestea asta. În Rusia mai sunt comunități evreiești. Exact așa cum sunt și-n America, și-n

¹³ În religia iudaică, apartenența mamei determină identitatea copilului.

Canada, și-n Argentina, și-n Brazilia. Și cine a ținut evreimea în viață, au fost, după părerea mea, perciunații ăștia. Nu ne plac, că-s perciunați, că poate miros a usturoi, că umblă cu *țitit*¹⁴ pe-afară. Ei au ținut două mii de ani poporul ăsta. Au dispărut sute de popoare, dar evreii au supraviețuit. Cei din Israel sunt supărați că religioșii nu lucrează și trăiesc pe spinarea celorlalți. Dar ei au ținut poporul și-l vor ține în continuare.

Te simți evreu, dar nu ai credința religioasă. Este o contradicție între a fi evreu și a fi ateu?

Nu este. Dar fără credință n-ar fi existat, așa cred eu, poporul evreu. S-ar fi diluat în celelalte popoare. Credincioșii sunt garanția că dacă, în Israel, Doamne ferește, se întâmplă o nenorocire, ceea ce este posibil, fiind înconjurați de dușmani, evreii nu vor dispărea. Oricând poate să dispară Israelul, dar totdeauna vor rămâne aceste grupuri religioase.

E o minune că evreii din Israel sunt așa de creativi. În diaspora au fost obligați să fie creativi, trebuia să fie mai deștepți decât populația locală ca să răzbată, dar în Israel trăiesc în țara lor și totuși sunt foarte creativi. Este un creuzet pentru popoare acolo, fiecare cu trăsături caracteristice țării din care provine. Pură nu a rămas nicio rasă. Sută la sută au existat amestecuri. Era un banc simpatic. „S-a scos o lege în România că oricine are copii cu alte femei trebuie să-și ducă copilul acasă. Și vine un șofer de tir cu copilul la nevastă-sa. Zice femeia: Ce-i cu copilul ăsta? Zice bărbatul: Uite, am făcut și eu o greșală, ăsta e copilul, e lege, l-am adus acasă. Da' fiica noastră unde-i? Femeia: E la vecini, a trebuit s-o ia acasă.” (*Răsete*)

Religioșii ăștia pot fi considerați rasiști. Religia, în starea ei pură, este totdeauna fanatică. Mie nu mi-a plăcut niciodată. Că și la evreii religioși găsești fanaticism. Iar copilului arab i se bagă în cap ura și violența, cu toate că, de fapt, Coranul nu este o carte războinică. În primele pagini din Coran scrie undeva că Mohamed ar fi spus că, dacă iei viața unui om, este de parcă ai atenta la existența întregii omeniri. Nu, nu, nu. Nu îndeamnă mai mult la violență decât îndeamnă Tora, unde scrie „Dinte pentru dinte, ochi pentru ochi.” Singurii care n-au problema asta sunt creștinii, care au omorât pe cei mai mulți, cu toate că spun să întorci și obrazul celălalt când primești o palmă. Totu-i relativ, cum spunea prietenul nostru Einstein. Totul e relativ.

De la inginerie la crescut găște

Ai povestit despre părinți, despre comunism, religie și evrei, despre multe și mărunte. Povestește despre tine, despre viața ta.

La școală m-am ținut mai mult de sport decât de carte. Am terminat cele 12 clase, am dat admiterea la Facultatea de mecanică atunci când erau mai puțini de unul pe un loc și am căzut cu succes, pentru că la mine cărțile de fizică erau cu foile netăiate. Am stat toată vara și am învățat și am intrat când erau unsprezece pe un loc și aveam concurență serioasă. Nu voiam să studiez mecanică și nu voiam să devin inginer, mi-ar fi plăcut să studiez istoria sau să devin arheolog, dar tata mi-a spus că un evreu nu are ce căuta la facultatea de istorie, ci trebuie să învețe o meserie cu care să se descurce oriunde și oricând.

Am terminat facultatea și am primit repartiția la Galați. Mi-a plăcut, pentru că era șantier naval și mă gândeam că este de perspectivă. Am vrut să fac ceva în meseria mea, să creez, dar era

¹⁴ Franjuri de la talit, șalul de rugăciune.

cam departe de casă și voiam să fiu cu Jeni, care era încă la facultate. Am cunoscut-o când avea 16 ani, am făcut o pauză de un an în clasa a XII-a și de atunci suntem împreună.

Primii ani la Timișoara au fost foarte grei. Am locuit ba la părinții mei, ba la părinții lui Jeni, până în 1977, când am primit de la fabrică, după lupte grele, un apartament cu trei camere. Jeni a terminat medicina și a fost repartizată undeva, lângă Botoșani, la granița cu Ucraina. Îl aveam deja pe Andrei, iar Vlad era pe drum. Jeni a dat concurs și a primit un post la țară, la vreo 60 de kilometri de Timișoara. De la o familie de nemți, care au plecat definitiv în Germania, am primit o casă cu mozaic venețian, cu baie cu bideu, cum n-am avut la Timișoara, cu acareturi, cu tot ce vrei, inclusiv găini și un cocoș. Am luat de la ei niște mobilă cu furnir de rădăcină de trandafiri, cam mâncată de carii, dar noi nu aveam nimic și nu ne-a deranjat.

Mă sculam pe la 3 jumătate dimineața și veneam acasă la șase și ceva. Aveam grădină, am cumpărat o sută de pui, m-am făcut țăran. Am pus roșii, ardei, cartofi, am luat o femeie care să mă învețe, că eu nu aveam habar. Veneau colegii din oraș să le dau de mâncare, nu vindeam, le dădeam. Am cumpărat trei găște, au făcut boboci, au murit bobocii. Am venit de la gară și am găsit găștele în mijlocul uliței. Fugeam după ele, iar sătenii râdeau de mine... Apoi a venit un primar idiot care m-a amendat că nu coseam iarba din fața casei. Vlăduț avea șase luni, femeia care trebuia să aibă grijă de el l-a lăsat singur. Jeni lucra la dispensar, dar nici seara nu avea liniște. Băteau la ușă să ceară o aspirină, o chemau acasă să facă un pansament. Noi aveam doi copii mici, nu am mai suportat și ne-am mutat la Timișoara. Nici asta nu a fost ușor. Norocul nostru a fost că un vecin al părinților mei era șef la Securitate și ne-a ajutat, pentru că nu voiau să ne rezilieze contractul de închiriere.

Ascensiune și cădere

Marea aventură a început după schimbarea de regim din 1989. Am scris fiului prietenilor părinților mei din Israel că poate sunt posibilități pentru afaceri în România. El îmi spusese deja cu mulți ani în urmă că, dacă va fi posibil să se facă afaceri în România, el e interesat. La început, după revoluție, a venit în România și s-a dus la București, că toate avioanele aterizau acolo! S-a încurcat cu un om de afaceri care l-a scurta de câteva mii de dolari și atunci și-a adus aminte de mine. M-a chemat la București să stăm de vorbă, să vedem cum putem deschide o firmă. Mama mea s-a dus la tatăl tău să se sfătuiască, pentru că era rabin și prieten. Tatăl tău a zis că nu e bine să renunț la postul meu la stat, că era mai sigur; dar, după mine, asta era o concepție greșită. Jeni a insistat să mă lansez, ea mi-a dat curaj. Un timp scurt am lucrat paralel la noua firmă și la fabrică, unde ajunsesem în post de conducere. K, partenerul meu, mi-a promis un salariu de trei ori mai mare decât la fabrică, așa că am părăsit fabrica și m-am ocupat numai de afaceri. Asta era în 1991, când era o inflație galopantă, iar eu am rămas tot cu același salariu timp de mai mulți ani. Am mers o dată împreună cu K la o expoziție și m-a întrebat de ce tot scot bani din profit. I-am zis că nu pot să trăiesc din salariu, că a rămas același, iar prețurile au crescut enorm, inflația era de 250%. El îmi spuse cândva că lui nu îi place ca cineva să vină să-i ceară măriri de salariu, așa că am așteptat și speram să-și dea seama el singur în ce situație sunt.

La început de tot, K mi-a spus că, dacă cifra de afaceri nu e de cel puțin 10.000 dolari pe lună, atunci, pentru el, afacerea nu merită. În prima lună am făcut o cifră de afaceri de 12.000

dolari. Prima oară când m-am dus să iau marfă din Israel, era în 1990, înainte de Crăciun. M-am dus cu K la Tel Aviv în tot felul de depozite cu gablonțuri, bijuterii de fantezie, marfă veche pe care nimeni nu o mai voia. Am cumpărat și am umplut două valize, vreo 80 de kg, plus două sacoșe, 60 de kg. Mi-am lăsat în Israel lucrurile mele personale, cămăși, pantaloni, ca să pot lua cu mine cât mai mult. Am ajuns la aeroport, K a vorbit cu vameșii, cu ăia de la ghișeu, am trecut. M-am urcat cu chiu cu vai în avion. A fost un coșmar. La București era ceață, așa că am stat o oră în avion înainte de a decola. Când am ajuns, aeroportul era plin de evrei ruși care făceau *alia* în Israel. Ar fi trebuit să treacă prin Viena, dar austriecii au blocat tranzitul. Au fost deviați spre București, aeroportul era plin, oamenii dormeau pe scări, erau într-o situație îngrozitoare. Piloții israelieni de la EL AL¹⁵ au hotărât să facă încă un zbor, neprogramat, ca să-i transporte pe ruși. În harababura aia, încărcat cu bagajele mele, m-am descurcat cum am putut. Așa am început business-ul.

Cum ai reușit să vinzi?

Eu am fost primul comis-voiajor. Am pierdut sezonul de Crăciun, dar K mi-a spus că vor mai fi Crăciunuri și să nu mă descurajez. Partenerul meu, ca businessman, se pricepea. În 1990 erau două conșinații particulare, restul magazinelor erau toate de stat. M-am plimbat o jumătate de oră în fața uneia, pentru că mi-era rușine să intru ca să vând. Nu eram mare om de afaceri. Am avut noroc, am vândut, am încasat bani, am prins curaj. Am început să atrag cunoștințe, colegi, dar era greu, că le era frică să-și lase locul de muncă. Dar când m-au văzut cu plasa de bani...

Îți spun, e o istorie interesantă. Erau condiții foarte grele pentru afaceri. Să-ți dau câteva exemple. Telefoanele nu funcționau. A trebuit să găsești o telefonistă care să ne ajute, că fără relații nu puteai vorbi cu străinătatea. Vorbeam în fiecare seară, câte o convorbire costa zece mărci. Apoi am prins războaiele din Golf, K nu putea să vină în România, se închiseseră granițele. Apoi nu exista schimbul valutar la bancă. Nu puteai să te duci la bancă și să schimbi lei în valută, dar marfa se cumpăra în valută, iar în România era o inflație galopantă. Mulți au dat faliment pentru că nu au știut să calculeze. K avea experiență, că în Israel au fost perioade de inflație, iar eu eram un învățăcel destul de bun.

În sfârșit, a intrat marfa (gablonțuri, ceasuri) oficial, prin vamă. Venea cu avionul. Cei de la aeroport nu aveau registru pentru import. Atunci luam o vameșă de la aeroport și, cu marfă cu tot, o duceam la gară, unde se făcea vama. I-am spus uneia: „Dacă vă dau în cap și plec cu marfa, ce faceți?” „Păi, n-am ce să fac.” Totul era la început.

Mergeam la bancă, eram printre puținii privați. Stăteam la coadă, pentru că toate casierile de la întreprinderi se băgau în față, că se cunoșteau cu fetele de la ghișeu. Altă chestie: prima oară când am mers în Israel, trebuia să iau bani de la bancă. Contabilul de la bancă mi-a spus: „Îți dau, dar numai dacă îți aduci fiică-mi un stetoscop!” Altceva: primii bani pe care K i-a adus ca și capital, nu au vrut să ni-i dea ca să îi folosim. Trebuia să explic: „Asta-i capital, se folosește, nu zace și face pânze de păianjen”. A fost greu. Schimbam lei în valută. La un moment dat, s-a reglementat schimbul în România și banca funcționa, dar nu puteai schimba decât 10.000 de dolari deodată, nici 9.500, nici 10.500, ci fix 10.000. Erau niște reguli tâmpite. Am trecut peste astea, a venit altceva. La un moment dat nu era valută, pentru că era o perioadă când guvernul

¹⁵ EL AL: companie de zbor israeliană.

a confiscat valuta de la întreprinderi ca să plătească datoriile pe care le avea România. Banca nu avea valută!

A trebuit să căutăm marfă de export și o piață de desfacere. Primul export l-am făcut în Japonia. Vin și șampanie. Șampanie am luat de la Șimleul Silvaniei și de la Jidvei, vin, de la Murfatlar. Foarte greu. N-au vrut să ne dea. Până la urmă, am găsit pe cineva care știa pe altcineva... Totul mergea așa. Am reușit, în sfârșit, să umplem containerul, am mers la București, la comerț exterior, cu acte și nu știu ce. Am găsit un om la Constanța care să se ocupe de rest, l-am plătit și am plecat. După o lună mă sună K: „Măi, reclamă japonezii că nu a ajuns băutura”. Era luna august. Dau telefon omului meu: „Ce s-a întâmplat?” „Nu știu.” „Du-te în port și vezi.” Containerul era în port. Îți dai seama, în august, în soare. Ce se întâmplase? Lipsa nu știu ce ștampilă de pe actele de transport și nu l-au mai încărcat. M-am dus la București, la Comerț Exterior... și ce mi-a făcut o tanti de acolo! „Fiecare tâmpit se apucă de export în țara asta! Fiecare vrea să câștige bani!” (*Imită vocea pițigăiată a femeii*) Erau vremuri pe care capitaliștii nu le cunosc și nu le înțeleg. A plecat containerul, japonezii n-au reclamat, dar nici nu au mai comandat nimic.

Atunci l-am angajat pe un văr de-al lui Jeni să caute mărfuri de export. Am încercat cu hârtii, cartoane, sticlărie, cărbuni pentru grătar. Pentru sticlărie, K a găsit un debușeu în Israel. Sticlă suflată manual, pahare de toate felurile. Am închiriat un depozit. Am trimis primul container, jumătate din sticle au ajuns sparte. Și asta este o tehnică. Am învățat. Aveam pahare, de exemplu, cu marginile care tăiau, am avut reclamații. Am avut depozit, angajați, totul era pus la punct. Am fost la fabricile unde se producea sticlăria, erau în munți, construite lângă depozite de nisip special. Focul se făcea pe vremuri cu lemne, așa că pe măsură ce se despădurea muntele, urca și fabrica.

După aia am avut ideea genială să facem vodcă. Ucrainenii, rușii, moldovenii beau mult și noi putem exporta. Așa a început distracția cu vodca. Nu mai vorbesc că am importat din Israel muștar, maioneză, napolitane, pungi de nailon, fețe de masă. Praf de supă cu containere, l-am aruncat jumătate la gunoi. Prima tură de vodcă nu era bună de nimic. Am făcut-o la o fabrică de la Zalău, unde au schimbat alcoolul nostru și au băgat un alcool din melasă, care mirosea ca dracu'. Atunci ne-am hotărât să fabricăm noi vodca, să avem linia noastră de producție. Am vrut să închiriem o secție de la întreprinderea Vinalcool. Când erau actele gata să fie semnate, au ieșit muncitorii în curtea fabricii și au demonstrat că NU NE VINDEM ȚARA! Lucruri din astea, crezi că sunt bancuri, dar eu le-am trăit. Noi am fi plătit chirie pe secția aia mai mult decât era cifra lor de afaceri pe un an. Fabrica nici nu mai există. Atunci am găsit o secție nou construită la Zalău, pe care n-au terminat-o și nici nu o foloseau. Am închiriat-o, am procurat utilaje, oameni. La un moment dat, eram numărul unu în România, după statisticile făcute de firme care evaluau valoarea întreprinderilor. Am făcut și export, dar nu atât cât speram la început, pentru că, între timp, s-au închis granițele. Elțin a pus bariere vamale la importul de vodcă. Ne izbeam de dificultăți unde nu ne așteptam. De exemplu, șinele de cale ferată rusești sunt mai late decât cele românești. La graniță, marfa trebuia transbordată, pentru asta aveam nevoie de oameni pe care îi duceam cu mașinile acolo. Erau tot felul de șmecherii, de exemplu, pentru Baku exportam vodca la un orfelinat, pentru ca să nu plătească clienții vamă.

Am exportat în Azerbaidjan, Uzbekistan, Tadjikistan, Kirghistan. A fost bine, până rușii au intrat în Cecenia. Când a izbucnit războiul în Cecenia, ultimul transport la Baku s-a făcut cu un

bac peste Marea Caspică. Am avut un transport în Kirghistan care a ajuns în sud, a trebuit să angajăm o trupă de ex-KGB-iști care să-l însoțească, să nu se fure. Afacerea era și periculoasă, pentru că te împușcau dacă erau nemulțumiți. Pe K l-ar fi împușcat, că el se ocupa de chestiile astea.

Ați acompaniat transporturile?

Nu, totul se rezolva în Israel, afacerea era condusă de israelieni. Veneau cu sacoșa de bani într-o mână, cu kalașnikovul în cealaltă.

Eu am fost o dată la Chișinău. Am participat la Moscova, la expoziții, am fost și în Statele Unite. Acolo am prezentat băutura la *liquor stores*¹⁶. Afacerea a fost enormă, dar în țara asta nu e voie să ai o afacere enormă, pentru că atunci încep să fie prea mulți cu ochii pe tine.

Pentru că alcool nu se prea găsea aici și taxele pentru alcool de import erau foarte mari, ne-am hotărât să construim fabrica noastră de alcool. În 1995-96, K a obținut credit din Elveția, cu garanția statului și a băncii de aici. Am început să clădim în 1997, a fost un proiect frumos și interesant. Am terminat-o în 1999. Am terminat cu construcția, am dat drumul la producție. Între timp, s-a schimbat legislația, a scăzut foarte mult prețul alcoolului, aproape că nu mai puteai să vinzi alcool. Am exportat vodcă, dar voiam să vindem și alcool, că produceam 10.000 litri pe zi și nouă nu ne trebuiau mai mult de 4-5.000 litri. Restul voiam să-l vindem, dar nu se mai putea. Afacerea era foarte complicată. Totul era *on the edge of the law*, pe muchia legii. Toată lumea ne cunoștea, se făceau controale, am devenit prea mari.

A mers, până am ajuns la o doamnă de la finanțe care și-a făcut casă și și-a cumpărat mobilă și m-a rugat să pun mobila pe firma noastră, ca să-și recupereze TVA-ul. Asta nu era o problemă pentru noi ca cifră de afaceri. Au făcut control și au considerat că eu i-am dat mobila ca mită. Cu toate că nu prea aveam de-a face cu ea, pentru că noi, fiind așa de mari, eram controlați de o echipă care se chema *Controlul de mari contribuabili*, iar ea era la finanțe, la municipiu. Până la urmă am fost condamnat la trei ani și patru luni cu executare. Am executat doi ani și trei zile.

Ce s-a întâmplat cu firma?

Nu s-a mai putut lucra cum trebuie și a intrat în faliment. Făceam cel mai bun alcool din țară. Totul înflorea în jurul afacerii. Cumpăram porumb și grâu de la oameni, iar borhotul, un deșeu, era pentru animale. Au venit cei din regiune să ne felicite, că a crescut numărul animalelor din zonă. K spunea că e imposibil ca statul să omoare o astfel de afacere, aveam și vreo 250 de angajați. Firma nu mai există.

Am cunoscut o altă lume

Mă așteptam să fiu arestat, așa că în prima clipă am avut un sentiment de ușurare, pentru că am scăpat de toate presiunile pe care partenerul meu le făcea asupra mea privind afacerea noastră. Acțiunile noastre erau diverse, complicate și riscante și eu cred că aveam un simț al responsabilității mult prea mare.

Am trecut prin mai multe penitenciare, Timișoara, Colibași, Jilava, erau condiții proaste, dar nu așa de proaste ca în lagărele de concentrare. Primele trei zile au trecut ca în transă, am citit *Codul lui Da Vinci*, de Dan Brown. Apoi am fost mutat din arestul poliției în închisoare. Când am

¹⁶ Magazine care vând alcool.

Înțeles că treaba va fi de durată, am început să mă organizez. Am cerut și primit de la familie mâncare (conserve), hârtie, creion și cărți și mi-am făcut un program zilnic de scris, de citit, de dormit, de pregătire a mâncării. După o săptămână, am ajuns într-o celulă cu 9 paturi, mai bine nu spun de câți metri pătrați, dar erau condiții acceptabile. Aveam și o baie, în fiecare seară aveam o oră de apă caldă, de fapt fierbinte, dar noi eram pregătiți cu ligheane de apă rece. Toată lumea trebuia să se spele, cine nu voia era spălat cu forța. Trebuia să păstrăm un pic de igienă. Goangele oricum erau ca și furnicile, seara, când ne uitam la televizor, zburau în roiuri prin fața noastră. Nu puteai să lași nicio mâncare descoperită, pentru că era imediat invadată.

Cu cine erai într-o celulă?

Am avut tot felul de colegi de celulă, de la criminali cu condamnări de 30 de ani, până la comisari de la Garda Financiară, ba chiar și travestiți. Am încercat să-i stăpânesc pe cei tineri și pe cei cu pedepse mari, îi ascultam și vorbeam cu ei. Cred că făceam mai mult decât psihologii care trebuiau să se ocupe de ei. Aveam și ascendentul vârstei și a faptului că aveam ciocolată, cafea nes și țigări, eu nu sunt fumător, iar asta era valută forte. Îi răsplăteam dacă făceau ceea ce le ceream eu, adică să citească și ei cărți, să nu fie violenți, să facă curățenie, să-și întrețină igiena corporală și curățenia hainelor. Am cunoscut o altă lume, oameni pe care nu i-aș fi cunoscut niciodată altfel, doar eventual din cărți sau din poveștile altora. Am discutat cu mulți. Unul omorâse trei oameni, altul trimisese femei în Spania să se prostitueze. S-au rugat de el să le trimită, că nu aveau de lucru și nu aveau alt mijloc de trai. Primea pachete de la ele. Cu unii am rămas prieten, un student în anul V, care a terminat facultatea în închisoare, cu un inginer și alți doi-trei. Odată o să-ți povestesc o zi întregă, acum n-a sosit încă momentul.

De la început am avut în gând faptul că, dacă mama a rezistat în lagăr, și eu am să rezist aici, condițiile și circumstanțele nefiind comparabile, nici pericolul, dar aveam și eu stresul psihic cu veșnicele apeluri, controale corporale, controale în celulă. Gândul la mama m-a ajutat.

Am trecut și pe la Colibași în momentul în care s-a transferat dosarul la Pitești. Condiții groaznice. Patruzeci într-o cameră, se întâmpla ca unii să aibă și râie, baie o dată pe săptămână, aveam trei minute să mă ud, să mă săpunesc și să mă spăl, eu având privilegiul să intru singur în cabina de duș, alții intrau câte doi-trei. Era iarnă și erau -25 de grade afară, se dădea căldură o oră noaptea și o oră ziua. Greu, greu de tot. Am fost numit șef de cameră, dar nu era o bucurie să faci dreptate printre patruzeci de deținuți, dintre care unii comiseseră crime grave, tâlhării, făcuseră trafic de carne vie, de droguri, nici eu nu le mai știu. Indiferent pentru ce erai închis, erai pus la grămadă. Cea mai urâtă perioadă a fost la Jilava unde, din fericire, n-am stat decât trei săptămâni. Apa nu se putea bea, pentru că era infestată cu viermi, dar știam asta și aveam apă minerală cu mine.

Dupa ce am avut sentința definitivă, după un an și jumătate, m-am întors în Timișoara. Am călătorit într-un autobuz supraglomerat, cu o singură oprire de 15 minute la Turnu Severin. Încă înainte de a pleca la Colibași, am fost dus la muncă, ceea ce a fost o mare bucurie, pentru că am fost scos din celulă pentru prima dată după trei luni de la arestare. Am fost repartizat în depozitul de carburanți și de piese auto, ca să șterg praful și să aranjez produsele în raft. Primul lucru pe care l-am făcut a fost să stau pe scaun o oră, pentru că de 3 luni nu mai avusesem această bucurie. Nici nu poți să-ți imaginezi ce plăcere este să stai pe un scaun. În celulă stăteam pe marginea patului și erau trei paturi suprapuse, așa că puteam sta numai cocoșat. Munca asta de opt ore fiecare zi, plus celelalte programe pe care mi le impuneam, m-au ajutat

să ies de acolo normal la cap, cel puțin așa cred și simt.

Epilog

Peter dragă, am știut unele lucruri, altele le-am bănuț, multe le-am aflat acum. Ai trecut prin această încercare și mi se pare că ai ieșit mai puternic.

Viața merge înainte și important este să credem în viitor și că el va fi mai bun. Împreună cu fiul meu, Vlad, avem o firmă care merge relativ bine, față de situația actuală din România.

Împreună cu Jeni o creștem pe Gabi, fiica lui Andrei. El s-a prăpădit când fetița avea 6 ani. Ne aduce multe bucurii mari, dar și câteva griji mici, pe care încercăm să le depășim cu brio. Răspunderea de a fi la vârsta asta din nou părinte nu este ușoară. Vlad și soția lui așteaptă încă un copil, în curând o să fim din nou bunici, așa că o să avem trei nepoate, sarcină grea, dar suntem fericiți că o avem.

*Interviu realizat de **Getta Neumann**, Timișoara, aprilie 2012*

Publicat în *Destine evreiești la Timișoara*. Editura Hasefer 2014. Ediția II, 2018